

סיכום תולדות האנושות, שלושת אלף השנים הראשונות

שחר פרץ

31 בינואר 2026

1 שבוע 1

תרבות מוגדרת ע"י:

- עיור
- אורייניות – יכולות קריאה וכתיבה
- בנייה מונומנטלית – בניית מגדלים, מגדלי ממשלה, וכו'

מאפייני התרבות שהחלו לפני 5K שנים:

- מאפיין גיאוגרפי
- מאפיין כרונולוגי
- מאפיין תפיסתי

התרבות הchallenge במצרים התיכון, ב-3000 לפנהס.

1.1 המאפיין הגיאוגרפי

האזור התיכון: תורכיה, מצרים, ערב הסעודית וכל מה שביניהם (עיראק, ישראל, סוריה, ירדן). נחשב כיחידה גיאו' אחת בכלל תפיסת אירופו-מרכזית: הדבר שבין אירופה למצרים. הייתה שם האימפריה העותמאנית. לפני כן, נקרא "האזור הקדום". אומנם הוא נסמך על תפיסות מערביות, אבל ההגדרה גם נסמכת על מאפיינים גיאוגרפיים.

הגבולות הטבעיים בידיו ומנעו פלישות לאיזור (האזור התיכון). הפרת והאחידקל, מצד אחד, והנילוס מצד שני, תוחמים את האיזור. בין הפרת והאחידקל נוצרה התרבות המסופוטמית. בזכות הנחלות הללו התפתחה התרבות האנושית הראשונית בעולם. הדברים והימים הגדרו את השיטה.

1.2 המאפיין הcronologique

למה אנו מדברים על 3000 לפנה"ס ל-0 לספירה? כי:

- ב-3000 לפנה"ס הוא ראשיתה של העיר מסופוטמיה
- תחילת הכתב הירוגליפי במצרים.

1.3 המאפיין התפיסתי

המצאת הכתב: בעיקר, מסופוטמיה (יתדות) ומצרים (hiroglifim). היו מערכות הכתב המובילות של התרבות האנושית בראשיתה. נתנו אחידות תרבותית של המזרח הקדום.

הכתב מאפשר לנו להבין את התקופה הזאת כתקופה ההיסטורית. "אוצר מידע כמו בשרת". איסוף פרטים שהמוח האנושי לא יכול לזכור. יוצר מערכת של בירוקרטיה וניהול משאבים, שמאפשר לתכנן את העתיד ולהעניק משאבי אנשים. הכתב מאפשר לנו ליהנות שמות של אנשים. לקרוא סיורים על ימי קדם, ויוצר זכרון קולקטיבי שיתוחלל את החברה. הכתב הוא הסמן התרבותי המובהק.

הכתב האלפabetič הוא תוצר של שתי מערכות הכתב לעיל.

הבלדה אודות גיבורים מימי עברו: בלהה שנכתבה ב-1500 לפנה"ס. מדובר העובדה שם שליטים מימי קדם מצאו את מותם כגולם, שואל באופן עקיף את השאלה, אם גיבורים מימי עבר לא הצליחו לבРОוח מהמוות – איך אתה תוכל? לפי היצירה אין דבר בעולם בעל ערך, בכלל קוצר החיים ונצחיות הממוות. מכאן שיש להנות מהחיים בטרם יסתינו. באופן דומה מקהלה.

2.1 מצרים

מאפיין של תרבותיות קדומות הוא שהן נחרדו כמעט לחלוטין, עריהן גנטשו, בירותהן נהרסו, שפטן מתה, וכתבן נשכח. אוצרו לתרבותות אלו נשמר ע"י התנ"ך ועודות לכתבי היסטוריונים של העת העתיקה (שכתבו ביונית ובלטינית). טקסטים אלו הם בגדר פרשנות.

האמפריה הפרסית שלטה במצרים בין 332 עד 325 לפנה"ס (לספרה עד 310 לפנה"ס). לאחר מכן אלכסנדר הגדול היווני הנאור כבש אותה (332 לפנה"ס) ולאחריו היא נשלטה ע"י בית תלמי (30 לפנה"ס) לספרה עד 310 לפנה"ס). לבסוף הגיעו האמפריה הרומית ותרבותה נזנחה עד המאה החמישית לספירה. הורדוטוס שנחכח לאבי ההיסטוריה ביקר במצרים במאה החמישית לפנה"ס, וכתביו ממשיכים עד היום מקור ההיסטורי. באופן דומה מנתנו (במאה השלישי לפנה"ס) כתוב על מצרים. כתוביו של מנתו ששרדו נחשבים אמיתיים ביותר. גם אובייטים שהרומים גנבו ממשיכים עדויות ההיסטוריות.

שיטת הכתב ההירוגליפי (הירו=מקודש, גלייף=כתב) היא מאפיין של התרבות המצרית. השם כתוב חרטומים שאול מהמקרא. הומצא בערך ב-3 לפנה"ס באותה העת שכתבו הילדיות המכזא. הכתב המכזי נשכח ופוענה במאה ה-19. הכתובת המאוחרת יותר היא מ-349 לספירה. כאשר נפסק השימוש בכתב, הגיעו תרבותה המצרית לסופה.

ה"קצתנות" של ההירוגליפים גרואה כתוב היראטי. הכתב הדמוטי מופיע על ابن הרוזטה יחד עם הכתב המכזי הרגיל. הכתב המראוטי שימש את מלכת הנובים בסודן.

שפה המצרית מכונה שפה נילוטית (מלשון נילוס). השפה נראית הייתה נפוצה לפני המצאת הכתב (פרוטו-היסטוריה). היא שייכת לשפה החמוש-שמיות/אפרור-אסיטיות, והיא מתה בעת הקדומה. משicketה היא השפה הקופטית, ששמשת את הכנסייה הקופטית.

הכתב המכזי נכתב מימין לשמאל, שכן ביד שמאל פרסו את הפפירוס. משמאל לימיון היה מקובל לכתוב באלמנטים夷יצוביים כדוגמת כתיב על דלתות. כיוון הכתיבה מוכתב ע"י היכון אליו מביאות הדמיות. ישנים כאלו בקירוב במערכת הסימנים. ישנים כמה מאות סימנים פופולריים. זאת בנגדם לשינית שדורשת לדעת כמה אלפי סימנים כדי להבין סיינית בסיסית, ועשרות אלפיים בשביל אוירינות ברמה האקדמית.

הכתב התפתח במצרים באופן חלקי מציריים. מתוך מטרה להגביל את כמות הסימנים, משתמשים בצורות שונות. לדוגמה, סימנים קונקרטיים שומשו הן לשמות מקומיות, אלים, שמות פרטיים, רגשות, ופעלים. עקרון זה נראה עקרון הרבוס (Rebus).

העקרון האקרופוני הוא מקרה פרטני של עקרון הרבוס, בו בוחרים צليلתו שמתאים לצליל אחד, ומהם מרכיבים א"ב (לדוגמה, אהל לא', בית לב', וכו'). בחרו 26 סימנים כדי להרכיב את הא"ב מצירם. פרט לא"ב במצרים ישנו 80 סימנים פונטיים שהם דוציאורים (לדוגמה טה) ו-90 סימנים תלת עיצוריים. לא ברור כיצד בוטאו הסימנים במצרים קדום, ומושיפים הם במחקר המודרני לנוחות.

הסימן למים סימן נואלים שוניים, הסימן של שימוש סימן קטגוריות של זמן ואור יום, וכן סימנים דומים שמתארים קטגוריות מסוימות. סימנים אלו קרויים classifiers, או סימנים מגדריים, שמטרתם להקטין את דום המשמעות, זאת באופן דומה לשיטת הניקוד.

כמו בעברית, אין סימנים מיוחדים לתנועות. אין חלופה לניקוד (כי מגדיר מציין שדה סמנטי, ולא תנועה).

מדוע היה צורך לשמר את מערכת הכתב המסובכת לאחר שהתחילה להשתמש ב-26 הסימנים? באופן דומה לכך שאנו משתמשים באותיות עבריות מזרות ולא בלטיניות פשוטות, בשל המסורת התרבותית ארוכת השנים. באופן דומה סיין המודרנית משתמשת בכתב מסובך וסביר, ולא רק בכתב הא"ב הלטיני. כך מי שחי ב-500 לפנה"ס יכול היה להבין מה שנכתב ב-3 לפנה"ס.

נתיחת לכמה חיבורים בולטים שהופיעו על המלומדים שניسو לפענה את הכתב המצרי הקדום טרם המאה ה-19:

- הקורפוס הרומייקום, שנכתב ביוונית תחת השפעה נוצרית ומציג תמורה מעות של מצרים, הארץ של מיסטיות וקסמים.

- הירוגליפיקה, מקור אחר, נכתבת במאה הרביעית לספירה ע"י הורופולו (הורוס + אפולו, אל מצרי + אל יווני). לטענתו הכתב המצרי הוא כתוב סימבולי שמשמעותו דעונות נסתרים, אותם יש לעננה. בחיבור נתנו פירושים סימבולים לסימנים. חלק מהסימנים בחיבור מומצאים והפירשנים לא קשורים למציאות.

השינוי בהבנת הכתב המצרי סבב סבב נופליון,ומי שפיענה את הכתב – שטוף. ב-1789 נופליון כבש את מצרים. למשך היה גם צד תרבותי ומדעי, לדוגמה כדי לגנוב הכל ללובר. הכל נאסר לכדי פרסום שפורסם בין 1809 ל-1929 במלعلا מחמשים CRCMs, כל אחד בגודל מטר על שטונים סטטימטר. כל אלו כללו תיאורים מדוייקים של הממצאים במצרים, בפרט ממצאים בוטניים, מפות, צירום, טקסטים הכתובים בכתב הירoglיפי, ועוד. ההעתק של משלחת נופליון שימש חוקים מאוחר יותר. ב-1799 חיליו של נופליון מצאו את ابن הרוזטה, שחשיבותה הובנה מיד.

ابן הרוזטה הינה אסתלה (טקסט עם מסר מלכוני) מ-19 לפנה"ס (בית תלמי הרכוני). הטקסט מתאר את ניצחונו של המלך. על גביה מופיעים שלושה כתבים, ביונית עתיקה, דמויתית, והירוגליפית. היונית העתיקה שהשתמרה אפשרה לקרוא את יתר הטקסט.

בשינוי עלייה מפתיע שאף אחד לא היה מעלה על דעתו, את כל מה שהחרפתיים גנבו מצריים, הבריטים גנבו מהחרפתיים ודחפו ל-British Museum.

שפוליון, one שכתב מהמעמד הבורגני, ביקר ב ביתו של גנרל מצרי וראה את השלל המצרי שנליק. כבר מגיל צעיר הוא שלט במנון שפות, ולימד את עצמו עברית ופרסית. הוא לימד את עצמו קופטית (שפת הכנסייה של הקהילה הקופטית במצרים) שהניה שמשמור בתוכה מצירת עתיקה, מה שעזר לו להבין את הכתב הדמוטי ממנו התפתחה הקופטית.

לשפוליון היה יריב במרדף אחרי הפיענוח, הוא המעדכן האנגלית תומאס יאנג. שפוליון הוא נרדף בשל תמיכתו בנופליון ולא הייתה לו גישה ישרה לאבן הרוזטה בנגדו לתומאס יאנג.

את שמות המלכים כתבו במה שקרו קרטוש – מעין שrox שמקיף את שם המלך. שמייפליין הצליב את שמות המלכים מאבן הרוזה עם שמות של מלכים אחרים מביתו של תלמי, ובobaoסיליקים שהגיעו לאירופה. לדוגמה בשם פתולמיאוס וקליאופטרה יש צלילים משותפים. בית תלמי כתב את שמות מלכיים באופן פוני, אך המצרים השתמשו גם בסימנים לוגוגרפים מה שאפשר לשמופליין להיעזר בידע שלו בקובטיה. ב-1822 בכריז שמופליון שהוא פיענה את הכתב ופרסם חיבור ב-1824. הוא מת בגיל 41. אחו סיימ לעורך את ספר הדקדוק.

דוגמה: הסימן המיצג את השימוש. בקובטיה השימוש מתחילה ב-*re*. ואכן שמש מסמנת *ra/re*.

2.2 מסופוטמיה

בניגוד למצרים, במסופוטמיה לא היו מקדשים, אובסיליקים ופירמידות מעוטרים בכתב. המבנהים היו עשויים לבני בוץ, וכן גם האומנות והכתבה. כל אליו הגיעו בחול ונחרשו כליל. ישנו תיעוד יווני ורומי למקומות כגון הגנים התלולים אליהם אין סימוכין ארכיאולוגיים. זאת בגין לחומות בבבל להם נמצאו ממצאים במאה ה-20, נוסף על התיעוד היווני. ברוסס במאה ה-3 לפנהס כתב את ההיסטוריה בבבל בספר שגם הוא אבד ברובו. ככל הנראה מבני האיגורט (מעין פרימידות לאקסון תבואה) כנראה מהווים את ההשראה לשיפור מגדל בבבל).

כתב הידועות נמצא בדורות במסופוטמיה ב-3500 לפנה"ס. הוא הכתב הקדום ביותר הידוע לנו. הוא הוחלף ע"י כתב הא"ב ב-500 לפנה"ס. הוא היה הכתב הנפוץ ביותר בשיא תפוצתו. כתבו בו שומרית, חתית, אכדית, חורית, עילמית ופרסית עתיקה, פרט לשומרית ואכדית (השפעות אלויו הוא תוכנן במקור).

שאלה – האם הוא המקור לכל שיטות הכתיבה? זה לא המצב. לדוגמה, הכתב המצרי הירוגליפי כנראה פותח בנפרד. וכך' לגבי הכתב השמי. כמו כן הכתב המאייה שבאותה התקופה אמריקה הייתה מבודדת.

בהתחלת הכתב היתי שמש לשפה השומרית. היא שפה מבודדת – לדוגמה העברית, ערבית וארמיית הן כולן שפות שונות שמקורן משותף. השומרית היא שפה נחדרת ובערך ב-2000 לפנה"ס הושמדה. היא שמרה על מקומה בקרב תרבויות המזרח הקדום גם לאחר ששאי לא דבר בה באופן דומה ל לטינית, משום שהיא הייתה השפה הכתובה הראשונה. לאחר השומרית נכתבה האכדית השמיית בכתב יתדות. היא שפה מותה מאז 200 לפנה"ס. לאחר מות האכדית רק ב-1857 פיענה את כתב הידועות.

במקור הכתב נכתב מלמעלה למטה ומימין לשמאל, ולאחר מכן נכתב משמאלו לימיון. הוא נכתב על לוחות חימר שיובשו בשמש או נשרפו. מה שנשרף לחלוין כמעט ולא ניתן לכליין, בגין לפיפרוס (рак במקרים של יובש קיזוני הם נשמרו).

הכתב היתי שניה את אופיו הזרוני – הפיקטוגרפים (אובייקטים וצירורים) הופשו עד כדי המעבר לסימנים אחרים. הכתב הירוגליפי המצרי שימר על עצמו.

כמו במצרים, משתמשים באידיאוגרפיה – יציג חפצ' מהעולם המציאות. וכך' לגבי סימנים מגדריים (שנקטו לפני המילה, ולא בסופה כמו בירוגליפית). כל סימן גם יכול להיקרא פונטי. כתב הידועות הוא כתב הרבה יותר פונטי, אך לכורה יש 700 סימנים אך בפועל צרכ' 150 סימנים.

הראשון שחקר את הכתב היה פאול אליל בוטה, דיפלומט שבא לאempire העותמאנית. הוא קיבל ב-1843 רישיון לחפור באתר שנראה מעשה ידי אדם, וכן מטרים ספרירים הגיעו לממצאים מהאימפריה האשוריית. אפשר למצואותם בלבוב. אנגלי קלשוו שם ליארד החלייט גם הוא לחפור בשבשו המודרני נקרא נירוד. הממצאים הסעירים את המקומיים ועובדיו עד כדי כך שרשינו לחפור הופסק בעת כלשהי. ביאה לבחור בריטי הוא לקח הכל הביתה באמצעות כסף של אמו (הוא היה טחון). המזיאון הבריטי עשה פרצוף אבל בסוף גנב הכל. לא לדאוג ללייארד, שעשה המן כסף דרך ספר שכתב על האיזור. ואז הוא השתמש בכספי כדי לחפור עוד והמזיאון הבריטי גנב הכל. לייארד נחשב לאחד מאבות הארכיאולוגיה וגורם לאשר ולכתוב הידועות להיות על סדר היום והעתונות האנגלית.

ابן הרוזטה של כתב הידועות נמצא באיזור איראן, היא הודאה של מלך לאלהים, שנראה כאילו הפך את המקום לא-נגיש במקורו. הטקסט כתוב שם בפרסית עתיקה, עילמית, ואכדית, בכתב יתדות. הכתובת נחרחה ע"י משלחת שנשלחה ב-1761 אך רק במאה ה-19 פיענה את הכתוב היתי. חלקי ע"י איש גרמני אקראי. לייארד שלח העתקים לכומר בשם הינקס שתוך יישום שיטות שמופליון הצליח להבין את הכתב היתי. בחור אחר בשם רולינסון לקח את התהילה. ב-1857 הוכחה מדעית שהכתב פועל.

3 שבוע 3 – העיר במסופוטמיה

אזכור, עיר, אירוייאוניות ובינוי מונומנטלית הם מאפייני התרבות. בשלב הראשון נבחין מחברה שתלויה במשאבי הטבע, לכך שמקיימות חקלאות וביות. לאחר מכן מञצלת את המשאב האנושיים ומקבצת קבוצות גודלות וכן משתמשת בכלים. התקופה בה אנחנו רואים זאת קורה בראשונה בהיסטוריה היא תקופה אורה, 4, בעיר שומר. רק ב-3500 לפנה"ס ניתן למצוא חקלאות שלא תלויות בGESIMIM, ומשתמשת בתעלות, סקרים וכי' כדי להציג תעלות ולהגדיל יבולים רבים יותר. כך ניתן היה לגדל יותר יבול על אותו השטח המעובד. הגידולים אפשרו ליישוב גדול – אם בעבר גודל היישוב היה נתון ע"י כמות האוכל המצרי, והוא הדור החדש נאלץ לעזוב, במסופוטמיה לא היה כך. גדו' דגניים, חיטה ושוערה, מהם ייצרו לחם ובירה. מעזים וכבשים ספקו חלב, ואך מעט בשער. העליה בתוצרת החקלאית דרצה ליצור כלי אגירה, וכן דרישת לubarות ספציפיות בעלי ידע טכנולוגי – כדורים. וכך' לגבי אבן וברונזה. נוצרו רביעים שונים לבני מקצועות שונים.

הליקודיות סביר בית האב, התערערה כאשר נדרשו אנשים שונים ומשמעותם שונים. היה צורך באלים שייצגו את הקולקטיב. המקדש הפך להיות המוקד של האמונה, המרכז האדמיניסטרטיבי, מחסן התבואה, ושם התקבזו הפקידים שנחלו את חי' הדת ואת הכלכלת של העיר, והוא ידע קרוא וכותב. הוא היה בניו כולל מבני בוץ, בצורת הר, והיה גדול במיוחד. שמו האזיקות. בתוכו שכנה צלמית האלוהות. רק לאחר שהערים התחרבו נוצר הפטניון המסופוטמי. לדוגמה, איננה/אישטור היתה אלה בשומר שנחשה בעלת העיר.

הערים בשלב מסוימים דרשו הגנה. אגשי אורה בנו חומה בקוטר של 10 קילומטר. מסופוטמיה התברכה בחומר רב. טיט היה מעורבב בקש אותו יצקו למגן, שהתייבש בשמש עד שהתקשה (לא היה צורך לשורפו). גילגמש לכורה דרש את בניית חומות העיר אורה.

העיר באורך התרחש לאחר הביזנט והמהפכה החקלאית (K 8 לפנה"ס).

משמעותם של המונחים הניתנים בפירושו הכתוב במסופוטמיה כמודל להשתתפות כתוב בצורה עצמאית במקומות אחרים (לדוגמה מצרים), ובאופן יותר כללי כמודל להשתתפות טכנולוגית.

להלן שלוש הנחות **שגויות** בנוגע להשתתפות הכתוב:

- זהה המצאה טبيعית, הכרחית, שנועד לטעד שפה מדוברת.
- הוא תוצאה של אדם מסוים, שקיבל מואה לגבי כתיבת רישום.
- הכתוב החל מפיקטוגרפים/פיקטורמות ו עבר תהליך פונטי עד שכל ציר יציג באופן פונטי צליל.

אף אחד מהנחות היסוד הללו אינה נכונה באופן מלא.

השלבים הראשונים של המצאת הכתוב נוצרו תוך שימוש בצייפים/אסימונים שהיוו את שיטת הרישום של האדם הניאולוגי. מפרקים אוטם לכיפים פשוטים ומורכבים. כל ציף יציג חוץ קונקרטי, ולפיכך כל ציף הוא בודד. הבינו כמוות ע"י ריבוי של ציפים. הם שימשו כדי לטעד יחס חליפין ומיעדים על יכולת מסויימת של הפשטה. יש מאות סוגים ציפים המדגימים צורת רישום מפותחת.

עד נוסך לקרה המצאת הכתוב הוא הכנסת הציפים לתוך מעטפות חימר. אלו נקראות בולות. באתרים נמצאו 130 מעטפות (מתוכן 80 חתומות, ותוכנן לא לבדוק) בתרבות אורוכ. ישן בידנו גם מעטפות שמרות וצלומי MRI כדי לקרו את פיס המעתפה. על גבי המעתפה הייתה טביעה חותם, וציררו עליו הציפים עצם.

יתכן והסימנים על המעטפות הوطבוו באמצעות הציף, העצבאות, או קנה. בכך שהטבחו את תוכן המשלו היה ניתן לאמת את תוכנה למלה שנמצא על גביה. בשלב הבא שלוו מעטפות ריקות, הן פשות לחימר חלק ואחר בגדלו, עליהם הטבעו את הציפים עצם. הייצוג התלתל ממדי של הציף הפך לדו ממד. لكن מקורה של הכתוב איינו במקורות פיקטוגרפי, אלא פלסטי. הכתוב גם איננו המצאה של אינדיבידואל, אלא תהליך שעבר שלבים. ב-3000 לפנה"ס נעלמו הציפים. יש בידנו כ-5400 לוחות באורך. מהם אפשר לראות כיצד אורוכ הפה בעיר ענקית. כל הכותבות הן אדמיניסטרטיביות – אין בהן ספרות, נרטיב היסטורי, כתיבה דתית, מכתבים או אגרות ברכה. בתוך 5K התעודות מופיעים 1.2K סימנים. גם הם יכולים לסמן גם דברים קונקטיים וגם סימני סימבול. היה ניתן לשלב סימנים יחדיו.

מכאן שהכתב לא נועד לשפה מדוברת. הוא נוצר כשיתר רישום או נוטציה. באופן דומה הכתוב לא נחת על אף אדם באופן מיידי, והתפתח לאורץ זמן. הכתוב לא הומצא למסורת שפה, כדי למסורת מידע אחר.

ישן שתי שיטות ספירה – האחת בסיס 60 (לספרת אנשים, מוצרי חלב, טקסטיל, דגים וכו') ושיטת 60^א מה שזה לא יהיה בשיל מוצרים יהודים (תבואה, דגים טריים, גבינה).

התהליך לא החליטן ברור, אבל שיטות הכתיבה עברו באמצעות עקרון הרובוס בשביל להעביר גם צלילים. ב-5K לפנה"ס אפשר לאות בודאות את השומרה.

4 סיפור הבריאה

כיצד הסבירו לעצם אנשים כך העולם נראה? מי יצר אותם ואת היקום? מה תחילתנו, למה אנו חיבים למות וכו'? הסיפור של בריאות העולם בבראשית הוא מיתולוגי – הוא באזמן לא ברור, בעולם לא עולם, והדמות האלוהית היא אבסטרקטית.

גם המיתוסים במסופוטמיה מתרחשים הרחק, בראשית הזמן, לפני קיום העולם, המשמש, היריח ואף האלים. בין הסיפורים של המזוחה הקדום לבן אלו של המקרא, יש זיקה תוכנית חזקה. במרוח הקדום ינסם שני חיבורים מרכזיים בולטים – הנומה אליש, הוא סיפור הבראה הבבלי, ואתרחensis – הסיפור אורdotות "נח הבבלי". הראשון כתוב באכדיות והוא היצרה הדתית-מיתולוגית הארכוכית ביוטר שיש בידנו מהמזהה הקדום. ההערכה היא לחיבורה סביב האלף הראשון לפנה"ס.

4.1 האנומה אליש

האנומה אליש נקרה על שם מילות הפתיחה שלה, משמעוֹתן "camehr למעלה". נוכל להתייחס אליה גם כאל "מיתוס הבראה הבבלי". כאשר למעלה, השמים לא היו, והארץ מתחת לא נבראה, היה היחיד והיחיד אפסו, הוא אביהם ומולדת. ותיאמת, האלה הקדמוני, אשר לידה את כל כולם. שני אלה ערבותו את מיהם ייחדי, לפני שההתהוו המישור, לפני שערוגת הקנים נוצרה, עוד לפני שאחד נברא או נוצר, עוד לפני שהגורלות נקבעו.

מבחינת היש – אין. אומנם לא כאוס, תהו ובהו, אך עדין אין קיום או מיליה. באופן דומה לתנ"ך, לדברים אין שם, וכך אין משמעותם לקיים. תיאמת=מים מלוחים, אבזו=מים תא קרקעם מותקים. המיתולוגיה משקפת את המציגות המסופוטמית: הנערות המתוקים מתערבלים עם המפרק הפרסי. מהערבות נוצרים האלים הראוניים, הטיטיאנים. תיאמת הוא היסוד הנקי (המים המלחחים) ואבזו האזכיר (המתוקים). ערובם יוצר את אנש, אל האופק, וכיוש, אל היבשה והשאול. האחרונים מולדים את אנו, אל השמיים, ואאה אל החוכמה.

הדור החדש של האלים שעשו אפסו ותיאמה, מדברים. הדיון של האלים הצעירים מסוכן לאלים הבוגרים, תיאמת ואבזו, שאינם מעוניינים באקטיביזם. מימה של תיאמת מתערבלים עכבר השקט ולבן אבזו רוצה להשמיד את אשר יצר, ובתגובה האלים הצעירים הורגים את אבזו. תיאמת מחליטה לנוקם,ומי שהושיע את העלים היה מרדוּך, האל המשוע. רעשנו שוב את האלים הטיטיאנים ומיצרת מפלצות איזומות עם רעל. היא בוחרת בקינגו, אל ותיק מראשית הבראה, להיות לבעה ולשר הצבאה. מרדוּך מביס את תיאמת בתנאי שההופך לראש מועצת האלים. באמצעות תחבולות הוא מביס את תיאמת ומפלצתה.

בראשית אין מאבק בין אלים למפלצות, אך יש רמזים למאבק כזה. לדוגמה, "וַיָּלֹא הִיָּם מְלֵיכִי מִקְדָּם, פּוּלְעַי יְשׁוּעָת בְּקָרְבֵּן הָרֶץ; אַתָּה פּוֹרֶת בעז יְם וְשִׁבְרַת רָאשֵׁי תְּנִינִים עַל הַמִּים; אַתָּה רִיצְצָת רָאשֵׁי לוֹוִיתן [...]" (мотוך תהילים. יש לציין שבראשית אלוהים בורא תנינים גדולים). ישנם עוד אשכורים בישעיהו לכך שאלהים הרג תנינים ולויתנים. יש בתנ"ך שרידים למיתולוגיה עתיקה בהם אלוהים הרג מפלצות בים, כמו

שתי אמרות מתחה.

תיאמת היא החומרandi ממנה מרדוֹך יוצר את העולם. היא הנאה. מתוכה נוצרו החיים. על עמוד שדרתיה הוא מבסס את כיפת השמיים. הוא בורא את המשם והירח בדיקת מהיסיות בגינן אלהוּים בורא את המשם והירח. מרדוֹך בורא את הפרת והחידל, ומעטינה יוצר את הערים, כדוגמת בבל מרכז העולם. הוא נמלך להיות מלך העולם. הוא אף בורא את האדם.

4.2 אתרחסיס (לא נח)

הסיפור מתחליל בבריאות האדם. בתקופה שטרם בריאות האדם, "האלים היו בני אדם. عملו בעמל ונשאו בעול. עבדות האלים הייתה רבת מאוד [...]. האלים הבכירים, האנונci, אלצו את הערים, האיגני, לעבוד. הם חפרו את הפרת והחידל, בארות, מעיינות, וכל זאת בשביל מזון לאלים הגדולים.

האלים הגדולים החליטו למרוד בדרישה לבטל את עבדותם. המרד האלים נכשל אך המציאו את האדם כדי לפטור את הבעייה. האדם נוצר כדי לעובד את האדמה, כמו בתנ"ך.

בלת-ילי, גבירת האלים, ואה החכם והאל הממציא. הם הרגים את האל שהנהיג את המורדים, והוא, ובשרו ודםו מערבבים בטיט וחומר. ממנה עצבו שבעה אקרים ושבע נקבות. יש כאן ערבות בין טיט לאל. גם בבראשית, האדם נוצר בצלם אלוהים בספרור אחד, ומן האדמה בספרור אחר. "יעשה אדם בצלמו כדמותנו".

אחרי שנבראו האנשים הם התחילהו לבנות מקדשים, ותעלות השקיה, בשביל מזומנים להם ושובע לאלים. "ברעם נטעו לאלים...". אגיל אביהם לא מצחץ לישון ומחייב להשמד את כלום במבול נוראי. מנגד לסיפור הבריאה בני האלוהים יודיעים "את בנות האדם ומאלנו נולדים הנפילים והענקיים, וזה לא מרוצה. הוא קוצב את חי האדם ב-120 שנה ואז מחייב להשמד את האדם במבול.

5 שיעור 5 – מצריים

מצרים היה סביב נהר הנילוס. רק באיזור הדلتה השתוו אפשרות לקיים חקלאות באמצעות הצפה. על כן החלק הצפוני של קהיר/מופ, הקרי "מצרים התחתונה", מופרד מ"מצרים העליונה" (האייזור הדרומי). מצרים התחתונה/אייזור הדلتה מרושת בתעלות טבעיות ומעשה ידי אדם. צומח בו הפירוס וגדלים עופות כמו ברווזים. במצרים העליונה הנהר לא מתפרק, ובאזורים קטנים ניתן לקיים חקלאות.

יש לציין שמצריים הקדומים הגיעו עד לנילוס בסודן (נוביה).

בין צידי הנהר ישנו המדבר – בצד המזרחי המדבר המערבי, ובחוץ המדבר הלווי. המדבר מייצג את המוות – ואף קוברים את מותיהם במדבר המערבי, שנחחב לארכץ המתים. זאת בגיןו למסופוטמים שקבעו את מותיהם במדבר. הם התיכון והמדבריות בידך אוטה מפני פולשים, מה שהופך אותה לתרבות אינסולרית – מבודדת משאר העולם, כמו אי. באופן דומה, יפן ואנגליה שונות מהותית מהמדינות סביבן.

המצרים היו ערים לכך שיש תרבויות שונות במקומות אחרים, ותפסו עצם כ משתפים את חיים עם אלי מצרים. האלים לא גרים מוחז למצוירים ומכאן שאזרורים אלו נחשבים כאגדות, ללא תרבות ומסורת. הכאוס מייצג ע"י נחשב האפופיס, שנלחם במע'את שמייצגת את הסדר הקוסמי. תפקיד מהלך המצרי והאלים הוא למגר ולהדוף את מה שמוגע לזרחה ומערב.

למה מחלקים את מצרים לתחתונה והעליונה, הפוך לצפון ודרום? שכן הנילוס זורם מדרום לצפון. מרבית הנחרות זורמים הפוך באפריקה. המילה מצרים היא מילה שמיית וזרה מ.כ.ר. / מצרים, מסמן גבול. שמה באכדית ובעברית דומה. השם Egypte הוא שיבוש של השם Hikuptah, שמשמעותו "נשימת האל פתח". המקדים שת האל פתח שכן במمفיס". مكان שפה"ח שכון בקורסי מבוא מתמטי לפיזיקאים.

מוציאים התהווותה בסביבת K-5A, בראשית החקלאות.

החולקה התרבותית למצרים התחזונה והעלינה הייתה מוקדמת. במצרים התחזונה התפתחה תרבויות מאדי, "ע"ש האתר מאדי. אתר אופיני נסף הוא אתר בוטו. בין הממצאים של תרבות מאדי הם כליאגירה, המונחים ליד קברות. הקרמיקה שלהם הייתה לא אסתטית ולא איתורית. בנוסף לכך, במצרים העלינה התפתחה תרבויות נקדאה וכלי החרסינה שלהם מעוצבים אחרת. בנקדאה הכלים היו יותר מורכבים טופולוגית, היא הייתה חלקה, והוא עליהם עיטורים גיאומטריים. מכאן שהיא תרבות יותר יציבה כלכלית ושרה – יש שכבה חברתית עמידה שוכרת כדים, ויש אנשים שיש להם זמן להכין כלים אלו. לצד הקרמיקה אפשר למצוא מסרקן שנחט, כדים מאבן רהט, ביצי יער, ולפלות שחיקה אופנייניות לתרבות נקדאה.

פלtot השחיקה היא חוץ שטוח עשוי אבן, המשולב או עשוי בצורת חיה. בצדka הקדמי ישנו שקע המוקף בשורו שמיועד לכתישת מחצב החבל ששימוש את המוצרים כחומר איפור. השורך שהקיף את השקע נועד למנוע מהחומר לברוח. הפלtot שנמצאו בקרים הם חיצי מנהה שלא באמת שמשו לאפורה, אלא רק כדי להיעדר על מעמדו הכלכלי של הנובר.

נתבונן בציור קיר בקבר 100 באתר ההיקונופוליס. ישנה סצנה נרטטיבית (דינמיקה/התרכשות) על נהר. היא נטורלית. בכך ימין ישנו אדם אשר מתגושא עם שתי חיות גדולות. מטרתה היא ליצג באופן סימבולי את כוחו של משחו, כנראה ראש היישוב. במקום אחר יש איש המכחה באלה שורה של אשים כפויים. כנראה הוצאה להורג.

פליטת החירום המכוונה פליטת הרים, היא פליטה שהשתמרה באופן חלק. בצד האחורי מס' משלבים, העליון מייצג צאן והתחנו עציים. בצד האחורי מס' ריבועים, ובכל ריבוע היה ממין שונה. הריבועים הם עיר מבוצרת, וניתן להבין שהחיה מייצגת את האל או החיה של העיר. בחלק העליון מופיע בז', שמצויה עם האל חור/הוֹרֶס, האל החשוב במצריים (מקורו במצריים העליונה). בידו הוא אוחז מכרסה. הפירוש: החיה האוחזת במכרסה משעבdat תחתה את העיר. ישנו עוד חיות המחזיקות מחרשות. סה"כ – מלכים מתרבות נקאהה המשתלטים על תרבות מأد',

נתבונן בקביר המכונה קבר נ-ט בעיר אבידוס במצרים העתיקה. העיר זו הייתה הנקרופוליס של מלכי מצרים הראשונים.

שנמצאה בחפירות ארכיאולוגיות. נראה אליו הוא בניו כמספר חדרים הנבנו מתחת לאדמה, המחקים את ביתו של המלך, כדי לשמש את ביתו של המת. החדרים מלאים בבדים עם מנוחות למata. יש בהן מספר רב של תגיות שונות, עם חורים שנראה שמשו כדי לחבר אותם לחפצים אחרים. התגיות כוללות סצנות פשוטות וסטטיות: בע"ח או מבנים עם בע"ח. חלק מהתגיות כוללות מספרים בלבד. היו קשורות לחפצים שונים, הנקה היא שהן סיימו בעלות. הן מבשרות את בואו של הכתב למצרים, על אף שהסימנים לגיביהם אינם דומים לhiroglyphs. הן מסויקות לשנת 3300 עד 3000. התקופה הזאת היא התקופה הקדם שושלתית. יתכן והן קשורות לכתב שפותח ב-3400 לפנה"ס בתקופת אורוכ.4

5.1 פלטת השחיקה של נערמר

הוא המלך הראשון שחחש על ראשו את שני הכתירים של מצרים – של מצרים העליונה ושל מצרים התחתונה. אבל, תהליך איחוד מצרים היה תהליך ארוך ולא ממוקד – הוא התחיל עוד לפני נערמר כאשר תרבויות מאדי הוחלפה ע"י נקאה באיזור הדلتא, לפני נערמר.

פלטת השחיקה של נערמר נמצאה גם היא בהירקנפוליס. בחלקה הקדמי היא כוללת את החלל המעגלי שנוצר כדי לערבות איפור. בצדיה האחורי מוצג המלך לוחם באוביו. שמו כתוב באמצעות שני הירוגלייפים – שילוב של שפמנון עם עלי (שילובים עם רובוס יוצר את שמו). המלך מחזיק אלא גדרה, ובצדנה זו עם כתור מצריים העלינה הלבן, והוא מכח באדם ערום (שהופשט לצורך השפלתו), מכאן יש להסביר שהמוכחה הוא ממצרים התחתונה. מצויריהם עליה פייפרוס ממצרים התחתונה, מעלהם הבז (הורוס) המחזק מוט שבאמצעותו אפשר לשולט בבהמות – הצעת האויבים למצרים התחתונה. וכו'.

בהתבסס על כך של הפלטה מתואר כיבוש עיר מבוצתת, וישנו מממצאים ארכיאולוגיים בתקופה זו לערים מבוצותת עיקר בכנען, יש לשער שהוא אף כבש ערים בכנען.

6 מצרים האימפריאלית

המאעת הוא מושג מצרי עתיק המדubar על אמת, סדר, איזון, הרמונייה, חוק ומוסר. הוא מיוצג בהירוגלייפים וביצירות אומנות, והוא לעיתים מתוארת כאישה עם נוצת יען. הפרעונים נחשבו לאחרראים למעאת על פni כדז". לאחר המות היה טקס שקידת לב בו נשקל ליבו של הנפטר. האנטיזואה של המעת היא האיספת, שמייצגת כאוס, ואי סדר. המאעת מיוצג ע"י נוצת יען כי:

- סדר טבעי (הנוצה היא אובייקט טבעי)
- שקידת הלב (הלב היה צריך להיות יותר קל מהנוצה)
- ממש נפוצות
- מקצוע קדוש (ספרות)
- טוהר ואמת (הנוצה לבנה)

בנוצה הייתה גם כלי הכתיבה של הפקיד המצרי. הsofarים היו אנשים חשובים, שומרי רשותות, מנהלים, ומתעדדים. כליהם היו סמל חוכמה. שימור המאעת מbattleת באיקונוגרפיה המצרית והיא מסמנת את שימוש מצרים מאוחdat. לדוגמה: ציור של האל חפי (אל הנילוס) קשור את חבלת המים (סמל מצרים העלינה) לצמח הפיפרוס (מצריים התחתונה). נחבת היא נשרה שמייצגת את מצריים העלינה ודית היא קוברה המייצגת את התחתונה. למצרים היו שני כתירים – הכתיר הלבן של מצריים העלינה, והכתיר האדום של מצריים התחתונה. שילובם נקרא הכתיר ההפוך. חג הגד הוא חג בו המלך מדמה באופן סימבולי את איחודה של מצרים.

פירמידות

הערים הראשונות של המצרים היו מקודשות להורוס. בפרט הירוקנפוליס ואדפו למצרים העלינה. הוא נחשב הבן של אל השם (רע/רה), קשור בין השמיים לארץ. המלך מגלם את מצרים ונחשב גם הוא בנו של רה. כאשר המלך מטרף לעולם המתים של האלים. אחורי כמה פירמידות עוקמות, המצרים הצליכו לבנות בגיזה פירמידות לא עוקמות. בפרט הפירמידה של חופו, "הגדולה", בה שני חדרי קבורה מרכזים למלך ולملכתו. חדרים יותר קטנים למקומות הקבורה של נשות המלך המשניות, וכן דבורות מלכותיות.

בהתהלה מטרתן הייתה הגביה את קברו של המלך מעל אלו שסובבים אותו. האובסליקים המצרים היו בראשם עם פירמידה קטנה מחוסה זהב שמטرتה הייתה לקלוט את קרני השימוש הראשונות. משום שהם היו גבוהים יותר ומחזרים או, הם אפשרו למצרים לראות את אור השימוש לפני שהם אותו. אותו הרעיון בפירמידות אבל גדול יותר. לא בני ישראל בנו את הפירמידות אלא המצרים עצם. הם הגיעו מרחבי מצרים כדי לעבוד במו שראו כפרויקט לאומי. הם עבדו בזה בקיין, כאשר החקלאות פחותה פרחה. המדינה ספרקה מזון ובדדים. הפסקו לבנות פירמידות כי היה קל לשודד אותו וכי המחיר הכלכלי היה רב. גם קברי מלכים שלא נבנו בפירמידות נשדו, פרט לקברו של תותאנחאמון.

8 חוק וצדק

חמורבי היה מלך בבל מモץ אמור. הוא מלך 42 שנה במאה ה-18 לפנה"ס, והיה המלך השישי בתקופת השושלת הראשונה של בבל לאחר סוף הממלכה השומרית (שנפלה ב-1595 לפנה"ס, הרבה לאחר מותו). בהתחלה הוא היה מלך אחד מבין כל מלכי מסופוטמיה וسورיה. הוא כרת בריתות וניהל את עירו תוך ניהול וביצור ממלכה מצומצמת בעיר בבל. הוא הצליח להרחיב את תחום שלטונו בסדרת מלחמות, שכבה את כל מסופוטמיה. האל של העיר – מרודוק – שהיה אל צוטר של העיר בבל בלבד, הפך להיות ראש הפנתאון לאחר שבבל הפכה להיות העיר החשובה במסופוטמיה.

בבל שוכנת על נהר הפרת בלב הגיאוגרפיה של מסופוטמיה. היא יושבת על אחד מצריי התחבורות של מסופוטמיה, כי היא יושבת על המקום הקרוב ביותר בין החידקל לפרת. בשל שליטתה על צירים אלו היא צברה כוח כלכלי. כך הוא ניצל אותה כנקודה יצאה אסטרטגית לצייה למלחמה. בשנת ה-30 שלשלטון הוא כובש את העיר בירסא, בזכות שיתוף פעולה עם זירירילם במאמרי במעלה הפרת. אז הוא כובש את מארי. הוא הרס את כל מארי, טועות אסטרטגית שרואים רק בסוף ימי שלושת הראשותו של בבל.

מלך מארי מנעה כניסה גורמים זרים מממלכת ימחד ממערב למסופוטמיה. שנים רבות לאחר מותו, הצבא החתי יתקדם דרך דרך אל בבל ויוביל לסוף שלשלון בבל.

חמורבי הפך להיות הקיסר של מסופוטמיה והוא טען שהוא באמצעות מרודוק. ב-1000 הראשון לפנה"ס הזהות הזה תעמדו מול הזרות האשורי, שם אישור הוא האל הלאומי. משותפה, ואל משותף (מרודוק).

עירק פרסומו נבע ממערכת החוקים שלו, חוקי חמורבי. הם מתוארים במצבה שהיא אחת מהמהcorות במסופוטמיה. גובהה שני מטרים והוא עשוי מאבן דויריט (שiolaite מרוחק). המצבה משומם מהתגלתה בעיר שושן באיראן ולא בבל (שבעיראק) שנחלו החרפתי. הלובר גנבו אותה. היא מחולקת לחלק איקונוגרפיאי עלייו דמות חמורבי בתנוחת תפילה אל מול אל השם. מקורות נוספים יכולים להבהיר שהוא אל הצדקה, שביליה נמצא בשאול ומעביר משפטים. האל נתן לחמורבי סרגל וחבל למדידה, שני סמלים שמשמעותם שלשלוט בארץ היא מוהאים, בתנאי שהמלך י מלא את תפקידו כשופט צדק.

ה מצבה כתובה בשפה האקדית בביבליות הקדומה, בכתב הידות. החוקים ממוסגרים בפרלוג ואפלוג. הפרולוג הוא שיר הודייה של חמורבי לאלים, ואומר שהוא אל מרודוק הורה את החוקים להנחות את העם אמרת וצדק. החוקים במצבה הם הייצוג הכתוב של הצו האלקי. ולמה החוקים? "כדי לספק הגנה לעני ולאלמנה, כדי שהחזק לא יפגע בעליון", וכו'.

באפלוג הוא כותב שהוא מצבב בעיר בבל. חמורבי כתוב את המצבה לקרהת סוף שלשלון ודורש שהחוקים הללו ימשכו ע"י כל המלכים בעtid, ללא שינוי. המצבה מסתiya מבדרי נאה כלפי מי שיפר את מה שכתב במצבה.

על המצבה 250 חוקים. 20 לגנבה, 24 למחרר, 67 דיני ישות, 20 לתקיפה וجرائم נזק, ו-61 לתשולם ופיצוי. אין אף חוק דתי אחד. הם מנוסחים בצורא של אם-אי (חוק קאוואיסטי) ולא עשה ואל תעשה (חוק אפודיקטי). החוקים כולם נפתח במליה שומה, שימושוותה שמא.

החוקים מתיחסים לשולשה מעמדות מרכזיות:

- *ה*awilum**, האיש בעל המעמד החופשי.

- *ה*muskenum**, אדם שנקלע לחובות ומשועבד על שילומים.

- וה**wardum**, העבד או *ה*wardum** (שפחה).

העבד לרוב גם הוא היה אדם שנפל לחובות קבועים ועל מנת לפרוע אותם נכנס לסתוטוס של עבודות. מעמדו הוא הנמוך בחברה. מעמד העובדים לא היה לנצח והם יצאו לחופשי בצוויים מלכוטיים שנקרו *o misarum*.

דוגמה לחוקים:

- חוק 3: אם איש (*awulum*) נתן עדות שקר במשפט והוא אינו מסוגל לגבות את דבריו, ואם משודבר במשפט רצח, דין הוצאה להורג.

- חוק 6: אם איש גונב את רכוש הארמוון/מקדש, האיש יוציא להורג, וכן האיש שבידיו הסחורה הגנובה.

- חוק 16: אם איש נותן מחסה לעבד אם אמה (*wardumqamtum*) שברחו מהם רכוש הארמוון/אדם, והוא לא מביא את העבד לכrazione העיר, הוא יוציא להורג.

- אם איש תופס עבד או אמה שברחו ומביא אותם לאדונם, הבעלים יעניק לו שני שקלים של כסף.

- אם פורצת שריפה ואדם שבא לעזר גונב מהמבית, הוא ייק לאוותה האש.

- אם עלת פודנק בו מותגדים פושעים הקושרים קשר, אינה לוכדת אותם, היא תוצאה להורג.

- אם אופה מבצע ניתוח בערתת סכך מנתחין והוא גורם לו מוות או לפתוח את הראש, תקיע ידו.

- אם רופא מבצע ניתוח האמור בעבד והעבד מת, הוא יביא תלופה שות ערך.

- חוק 196: אם אדם עיוור את עיניו של אחר, יעביר את עיניו, ואם שבר עצם של אחר, ישברו את עצמו.

- אם אדם יעוור את עיניו של עבד, או ישבור את עצמו, ישלם 60 שקלים של כסף.

בחלק מהחוקים מידה כגד מידה, עין תחת עין שנ תחת שנ.

חמורבי קיים ממלכה רחבה דיים ורצת להכיל חוק אחד על כל נתינה. המטרה: קודיפיקציה לחוקים המסורתיים ולהשליט תנהלות משפטית. במקום שבו עברות בין אדם לאדם, שייחו עבירות פדרליות. המידה מהויבות לתבועה ביצוע ולתת עונש אחד. משמעות: המידה מתערובת

בחיה הפרט, היא זו שטילה קנסות, מוציאה להורג, וקביעת עונשים פיזיים. אין הסכמים, אין שיקול דעת של אדם פרט. שופטים שממנה המלך קובעים.

קשה לדעת כיצד ואיך נסחו החוקים, כי אף אחד לא כתב פרוטוקולים משפטיים. אך בזמני חמורבי על פי כתבים בין אחרים, הוא היה מעורב במקרים רבים שהיו שופטים במדינה. זו הייתה אמתו של כל אדם חופשי לפנות אליו. דוגמה: מכתב המספר עלILD שנחטף ונמצא בעיר אחרת. חמורבי מורה להביא את החוטפים לבבל. הlek פסק כנראה לפי חוק 14, מי שחתף ילד דין מיטה. דוגמה אחרת הוא מצב שבו חמורבי מורה להחזיר שפהה ובונתה.

ישנן עדויות נוספות לחוקי חמורבי, שכן ראה התפשטו בעולם. ככל עלי לוחות חומר בכתב יתודת. דוגמה אחת היא העתק שנמצא בספריה של מלך אשורי במאה ה-7 לפנה"ס, כ-1K1 שנים לאחר חוקי חמורבי. מכאן, חוקי חמורבי הועתקו במשך שנים, אף שכן ראה אף אחד לא השתמש בהם. כנראה שגם חוקי חמורבי שומשו כחומר הלימוד –*edubba*, בית ספר לכתחום היסטוריה, באותו המידאה שאנשים שומדים לקרווא באמצעות התנ"ך. דוגמה נוספת: בתל-חצור מצפון הארץ, שקיימה קשרים עם כל המזרח הקדום, שם נמצא שבר שאומנם הוא קטן אך בבירור נלקח בנוסח חוקי חמורבי (שומא...), אך עם שינויים קלים.

עם גילוי חוקי חמורבי ואח' חוקים אחרים מהמזרח הקדום ניכר הקשר לחוקים המצויים בספר שמות, אך גם בין ספר דברים לחוקי הבבליים יש שלושה תсрיטים לקשר:

- הקשר הוא טיפולוגי בלבד: ככל לדוגמה עוסקים ברכח, ואך זה הגינוי שיונסחו בצורה דומה.
- הקשר הוא גנטי או הכרחי, ככלומר חוקי המזרח הקדום השפיעו באופן ישיר על החוק המkräאי.
- יש לחוק המkräאי ולחוקי המזרח הקדום אב קדמון משותף, שיש להניח שהוא מקור אורייני (בע"פ).

חוקים כמו "אם מישאו רוצה אז הוא יומת" מואוד הגינויים עם המקור הראשון. זאת לעומת חוקים מפורטים כמו אלו של נישואי יבום שמנש מתארים מי ישא למי את מי במקורה שבולה של אלמנה מת. דוגמה אחרת היא החוק בשמות, חוק אשונה וחוקי חמורבי שכולם מדברים משום מה על שור שנכח בעבד. אין לחקור פתרון מספק לגבי מה קדם למה. בכל מקרה יש להכיר בחשיבות חוקי המזרח הקדום שהיוו אחת מהישגי האנושות ב-*A3* שנותיה הראשונות.

9 האימפריה האשוריית

האימפריה הניאו-אסורית הייתה מהמאה ה-9 עד ה-7 לפנה"ס. נבין מה היא עשתה בעיקר באמצעות התבלייטים שלהם. הצבא האשורי נועד להגשים את רצונם של המלך האשורי, והוא אמרו לרשות את רצונו של האל אשר, בדמותו לכל המשם המכונף שלכאורה רוצה להרחיב את ארצו. נבחן בספר מלכים עיקריים: אשורנциפל, בנו של מנסר השלישי, תלמיד פילסר ג', סרגון, בנה, אסרחdon, ואשורנינפל.

למשמעותים לא היה שירע פנים. דוגמה לכך של המלך טראמן שהתרמוד כנגד המלך האשורי, ורשו מונח על עץ ליד. לגנים האשוריים הובאו צמחים מרחבי האימפריה, והוא נמצא בנינווה, מרכז האימפריה האשוריית.

האזורים תחת הכיבוש האשורי נדרשו לספק לנינוה האימפריה את כל צרכיה. הם סייפקו מלחבים, זהב, מתכוות, עץ, אבני יקרות, עצ נוי, פרי, בקר, כוח אדם וחיות אקווטיות. האשורים עשו טרנספר הן בשביל לנצל אותם ככוח אדם ולהשתמש בהם כלוחמים. הגולים בנו את ערי הענק האשוריים.

המלך סנחריב בנה מוביל מים מצפון לנונוה (אייזור בויאן) באורך 100km, במטרה לספק מים לחקלאות האשוריית. דרכי המסחר שהקימו האשורים אפשרו להניע את צבא אשור. רשת הדרכים שהסתעפה לכל עבר כדי להعبر דברים לאשור. אשורנциפל יצא מדי שנה לקרב ע"מ להרחיב את האימפריה.

הצבא האשורי התקדם בסקללה אדריה, קשתים, מכונות מלחמה, וכו'. שיירות הגולים היו יצאות לכיוון ארץ אשור. בערך M2 גולים עשו טרנספר והתיישבו בבריה האשוריית והאייזור. המלך המקומי באיזור שנכבש היה נכבש אמוניים לאשור.

9.1 ישראל

האשורים יצאו מספר פעמיים נגד ישראל ויהודה. אחאב היה בעל ברית של ממלכות באיזור סוריה. ב-853 לפנה"ס אחאב ביחד עם הממלכות לידיו לקרב נגד האשורים, והצליחו לבלום אותם תקופה. בכתובות אשוריית נתען כי היו 10 מרכיבות לאחאב, אך כנראה היו לו לא יותר מאשר 1K1. מספר שנים לאחר מכן, מלך ישראל יהוא נשבע לשלם השלישי כבש את כל צפון סוריה וצפון ישראל. הם עשו חלוקה למחוזות ומושלים, שהחליפו את השליטים המקומיים.

בזמןו של תלמיד פילסר החלו גם ההגויות המוניות לצפון מסופוטמיה וערqi אשור. מנהם מלך ישראל העלה מס לאשורים. מושום שיישרל סירבה להכנס לחולטיין, לבסוף סרגון אחרי תלמיד פילסר כבש את שומרון והגלה את תושביה, בכלל שהמלך הושיע סירב לשלם מס. כאן ה恰恰 גלות עשרה השבטים.

סרגון בנה מצודה בגורשבד. סרגון נהרג מותיזחו באופן מפתיע בקרב, וסנחריב תפש את השלטון. הוא יצא למסע נקמה נגד יהודה (נגד חזקיהו). סמחריב לא הצליח לכבות את ירושלים, אך כבש בערך את כל שאר השבטים – את לכיש הוא קרב והחריב.

9.2 קאברים

בזמן של סנחריב ואסרחdon אשור הגיעו לשיא גודלה. היא אף כבשה את מצרים. היא נצלה את השותחים שהיא כבשה כאשר כמעט הכל עבר למרכז – נינוה. אחרון המלכים הגדולים הוא אשורנינפל. הוא כבר לא יצא למסעות המלחמה ושלח את מפקדיו לעשות דברים. בימי

של אשורבניפל היא הגעה לשיא מבחינה אומנותית, בארמון המלך היו אוסף טקסטים, והגעה להישגים במדע וספרות. הכל היה מרכז אצל מלך אשר.

לא ברור למה היא נפלה, אך מה שכן ברור הוא שתהליך זה היה פתאומי ביותר.

- תיאוריה: בוצרת ארוכה. אין עדויות.

- תיאוריה: בכלל חסר יצירות בחסר המלך. לא בהכרח זה.

• תיאוריה: לא נותר מהו למסור לבירה האשורי. המון כוחות היו תחת כיבוש אשורי ונוצלו באופן מתמיד, כמעט לא נשאר בהם דבר. כוחות כבושים התאחדו יחדיו ועשו בלגן (לדוגמה, הבבלים).

האימפריה הניאורבבלית החליפה את האימפריה האשורי. היא רק החליפה את השם, ואת מרכז השליטה.

10 ראשית האלפבית

בוואדי אל-חל נמצאו בעבר אלפי כתובות וגרפי הכתובות בכתב הירוגמי המצרי. פרופ' ג'ון דרנל גילתה כתובות שהיו כתובות בכתב אלפabetiy, לא מצרי, באותו המקסום. הן היו דומות לכתובות מחצי האי סיני, שבאותה העת חשבו אותם בכתב האלפabetiy הקדום ביותר – הפרוטו-כנעני / הינאי (18K-16 לפנה"ס).

הגדרת א"ב: מערכת כתב המשמשת בספר המיניימי של סימנים כדי למסור שפה מדוברת. בד"כ 25-30 צלילים בודדים (לא הברות). אלו נקראים פונומות. לכל פונמה סימן בודד.

ראינו שבמערכת הכתב המצרית כבר הייתה תות-מערכת א"ב. אך הוא היה מורכב יותר, כולל סימנים לוגוגרמיים (מיללים שלמות) או אפילו המיצגים שניים-שלושה עיצורים (לדוגמה: הסימן לבית יכול להציג גם את העיצורים זק). הכתב הידתי והמצרי תמיד שמרו על הסימנים הלוגוגרמיים, מותך שמרנות. לסימנים הייתה ממש משמעות דתית.

הכתב הא"ב הוא תוצר של הכתב הירוגמי המצרי. לא מפותע שלראשונה שהממצאים הראשונים במצרים. סביר להניח שהסימנים המצריים אומצו ע"י אדם דובר שפה אחרת, שהשתמש בו כדי לשפטו שלו (הכנענית כנראה). זה היה תהליך מהיר.

משמעותם במצרים חסרות כל משמעות בשפה המצרית, ניתן להניח כי השפה אליה שומש הכתב הייתה שפה שמית (כנענית) כלשהי. האדם הזה לקח רק את הסימנים.

ואכן – זכְר הפק להיות ב', מים (ח) הפק להיות ט, וכו'. התנועות לא מיוצגות בא"ב הקדום. היונים הוסיפו מאוחר יותר את התנועות. מאיפה הסדר של הא"ב? היו שני סדרים.

- המקובל, א ב ג ד
- היחלופי, ה ל ח מ

לא ברור באיזו שפה הכתובת שמצוין דרנל כתובות. לא ברור גם כיון הקריאה.

בחזאי האי סיני שם מכול כתובות שמצוין פיטרי, נמצאו כתובות שנקרוות היום הכתובות הפרוטו-כנעניות. החל מ-1500 לפנה"ס הכתב החל לנדוד צפונה לאורך כנען. הוא הפק להיות מושפט וקיבלו את הא"ב הכנעני.

ישנה כתובות מלכיש שאף אחד לא יודע מה כתוב בה.

abecedarium – מכלול אותיות המופיעות לפי הסדר. כתובות עצבת צרטה היא דוגמה לכך. כתיבה חריש השור משמעה שככל שהוא שווה בסדר הפק.

כתבות קאייפה היא הכתובת הארוכה ביותר שמצוין בכתב כנעני, אך אף אחד אין מושג מה כתוב גם בה, או אפילו מה כיון הכתיבה. אוסטרוקו=שבר כל שחרחוו לכתב עליון.

בעיר אוגרית, נעשה שימוש בא"ב במשך הד-13 וה-12. באוגרית דיברו אוגריות שהיא שפה שמיית השיכת לשפות הכנעניות. היא נכתבה על לח חומר/טין וכותבו עליה את כתב הידתי, וזה למשה א"ב כנעני שכותב בפונטי של כתב יתדות. כיון הכתיבה משמאלי לימיין. הוא התפשט מחוץ לעיר אוגרית באופן מוגבל. יש 30 אותיות, ו-3 אותיות נוספת שחשיפתו לאוגרית. הוא הארוך ביותר מבין הא"ב השמיים. סדר האותיות באוגרית הוא הסדר הסטנדרטי (נמצא לוחית חומר עם אותיות הא"ב בשורה) אך ניתן למצוא גם בסדר ה ל ח מ (שהיה מוכר גם בכנען).

מתוך הא"ב הכנעני התפתח הכתב העברי הקדום (שלא קשור לעברי המודרני), הכתב הפיניקי והכתב הארמי. כתבו אותם בעיקר על פפירוסים, שמן הסטים מרובעים לא שרדו. הקונבנציון בכתב העתקים היא לשמור על הסימנים המפרידים בין המילים, אם יש כאלה, והם נעים בין . ו-.]. בסוגרים מרובעים מופיעים השלים של המחקר המודרני. ישנו גם תעתקי יד של חורקים (שאינם העתקים, הם פשוט כתיבה על דף של הכתובת עצמה).

בכתובות לח אוז (אבן שעווה גיר) מצויים החודשים בכתב עברי קדום. מצבת מישע היא הארוכה ביותר בכתב זה, והשפה הכתובת בה היא המואבית. (10-9 לפנה"ס שנייהם)

בשומroneן מצוי אוסטרוקוונים עליהם כתוב עברי קדום. אלו תעודות מנהליות קצרות להעברת סחורות בין השבטים.

הא"ב העברי הקדום לבסוף נזח והוחלף ע"י הכתב הארמי שהיה נפוץ יותר. ממנו צמח הכתב העברי המודרני.

מגילות ים המלח כתובות בכתב ארמי, אך השם יהוה כתוב בכתב עברי קדום. קהילת השומרונים והספרות היומיומית שלהם משתמשת בכתב זה עד היום.

בתחלת האלף הראשון לפנה"ס הפיניקים התחלו להיות דבר, בעיקר סוחרים בים. בולטם מפיניקה עצמה שני עירונות קבועה. ממש לא ברור ממתי הם, האם מ-1KA לפנה"ס או 9 לפני הספירה. ביחס אליה אפשר להבין מתי הכתב הפיניקי התחלil להיות נפוץ.

הכתב הארמי תוחד בסוריה מה-9-6 לפנה"ס. התפשט מארחה ודרומה. שימש בתחילת לשפה הארמית. בהדרגה עמים אחרים עשו בו שימוש, וכן בשפה. הייתה לארמית השפה על האכדיות, ולאחר מכן על הפרסית והערבית. הארמית הפכה מותישהו לשפה הבין-לאומית של אדון הים התיכון המזרחי, והחליפה את האכדיות וכותב הידות (עד הקיבוש הערבי). התלמוד הbabel נכתב באրמיות. באימפריה האשוריית מותישו הארמית החליפה את הכתב האדמיניסטרטיבי, בכל הפקידות בחילקה המערבית של האימפריה. השימוש באրמיות נמשך לפחות ימי האימפריה הפרסית (על-אף השימוש בכתב יתדות נמשך בתוך מרכז מסופוטמיה). אישפחו באלו הראשו על פנה"ס הפסיקו לדבר אכדיות.

כתובות תל פחרייה היא הכתובת המונומנטלית הקדומה ביותר שאנו מכירים והוא מ-9 לפנה"ס. אתר תל פחרייה (מערבית לנינוה). היא מוגפיה על פסל, עם גרסה אחת הכתובת בכתב יתדות שפה אכדיות, והשנייה בכתב ארמי שפה ארמי. כתובות הלל לאל הדר, ומסתיימות בקהלת נגד מי שהירוס את הפסל.

מיימתה של האימפריה הפרוסית (5 לפנה"ס) מצאו במצרים כתובות על פירוסים, קלף ואויסטרוקונים שהשתמרו בגלל היישוב. הם ברובם מסמיכים משפטיים אך מלבדם על חייה האמונה של הקהילה (לדוגמה, חוות נישואין). רוב הכתובות בארמיות על אף שחלקן כתובות בכתבדים שונים כמו היראטיות, דמוויות, יוונית, לטינית, ו קופטית.

סה"כ הכתבים נפוצו באלף הראשון לפנה"ס, בעת שקבוצות אתניות חדשות צצו כאשר הממלכות הגדולות נסעו (מי שהתרחש בתקופת הברונזה, 1.2KA). באופן לא מכוון הארכאית הפכה להיות הכתב האדמיניסטרטיבי של שלוש האימפריות האחרונות של המזרח הקדום – האשוריית. הנאו בבלית והפרסית.

הפייניקים הם סוחרים שהפליגו בسفינות, והפיצו את הא"ב ליוונים ואח"כ לאיטלקים. דרכם הגיע הא"ב לאיטליה. היוונים מצאו את הכתב הפייניקי, ועשׂו בו שינויים: הם שינו את הקריאת של חלק מהאותיות (אלף ל-א, ה' מ-ה' ל-א, ח' ל-א, א' באל מוזר, וע' ל-ס, י' ל-ז וו' ל-ע). הם פיתחו את א' ψ, ח' ϕ (אני שה庫רא לומד מתמטיקה וידע לקרוא יוונית שופטת). הם שימרו את השמות של האותיות השמיות. מסופר שהגיבור קדמוס (כשמו כן הוא, הוא הגיע מקדם, מפייניקה, ממזורח) והביא את האותיות ליוונים אחרים שנלחמו בדרכו או משזו. תרגום ה-70 כתוב ב-

הכתב היווני הפך להיות הכתב הקירילי, שפותח בבולגריה ע"י קיריל ו עוד בחור. הוא משמש את השפות הסלאביות, וכן עוד כמה שפות בגלגולתנו, התנ"ך בתרגום לטיני, היה ספר המכ פופולרי באירופה. הכתבים בצפון אירופה החלו מהא"ב הרומי, שיצא מהא"ב הלטיני, וושם שמו בסקנדינביה וסקוטלנד.

סה"כ כל הכתבים האלה הגיעו מאותו המקור. אומנם הוא תחילתו עוד ב-1800 לפנה"ס, אך בתקופת הברונזה כתוב הידות והכתב הירוגלי, והשפה האכדית, היו הרשמיים. רק בסוף הברזונה כאשר ממלכת חתי נפלה, הממלכות בתקופת הברזל יכלו לאמץ איזה כתוב שהן רצוי – הפיניקי, הארמי, העברי, המאבי, ומאותר יותר הנבטי והערבי. יש לציין שהכתב הלולוגרי לא האט את הפיתוח הטכנולוגי של מי שהשתמש בו. **לראיה:** מיצרת הכתב הסיני גורצת לחילוני והוא לא א'בטי.

11. אחותתו ומכוא לאמונה

דוגמה (Dogma) – מכרלול עיירבי האמונה

11.1 פולחאייזם

הגדרת דת פוליטואיסטיות: [פוליטי=הרבה, מאייזם=אלוהות]

1. חסרת זמן, אין התחלת באיזה אירע ההיסטורי.
 2. איננה ذات שנגנית לאדם, לדוגמה באמצעות נבאים וכיו"ב.
 3. היא אינקורופטיבית, לומר מقلילה. אינה דוחה אלותות מערכות אחרות, אדרבה, היא פשוט מקבלת אותן אליה.
 4. במאורח הקדום, היא אינה טאנסידנטית, לומר לא על-טבעית. היא אימנטנית. האלהות אינה חיצונית לטבע, ואף לעיתים מזוהה עם דברים יונאיים או נזנויים.

יש לה שני מאפיינים:

- יש לה פנטאון – מסגרת כלשהי (לרוב משפחתי) שמאגדת עיקמות אלים.
 - היא משתנה כי יכולת לעשות סיגנרטיזם. היכולת למסגג אלוהים ללא אחד

11.2 מונוטאייזם

1. קשורה בזמן ההיסטורי (אסלאם) או היסטורי מיתי (יהודיות/נצרות), יש לה נקודה התחלה שבה היא מחליפה או מותחרה באחרת.
 2. יש נביא המתגלה לדוגמה מוחמד. משה. אברהם. ישו.

3. בעלת אלמנטיים אסתטולוגיים: יש אחרית ימים, ישועה, תיקון, תחיה מחדש או שהוא כזה.
4. אקסלוסיבית, דוחה אמונה אחרות ובודאי אחרים.
5. יש לה דוגמה או ספר חוקים, שהגינו דרך נביה.
6. הדת המונוטאיסטיות יכולה להתקיים ללא מקום פולחן, מקדש, או איזור גיאוגרפי ספציפי. אומנם יש זיקה למקומות קדושים או לטריטוריה אך הם אינם מוחווים הכרח לקיום הדת – האלוות לא מתגוררת באותו מקום אחד (לדוגמה קודש הקודשים שם האלים בחאלט מתגורר אבל הוא בהחלט לא מתגורר).

11.3 אחנתון

אחנתון היה המלך המונוטאיסטי הראשון בהיסטוריה והוא חי ב-14 לפנה"ס. במשך שנים מצרים נשלטה ע"י אסיטים המכנו הנקראים החיקosos. מלכי שושלת ה"ח' (ה-18) הצליחו לרש אותם ולהציג את מצרים לקדמותה, כאחת מעוצבות המזרח התיכון הקדום. בימי אחנתון מצרים שלטה מכנו עד סודאן. אחנתון הוא הבן של אמנחותפ' ל', אחד מהמלכים החשובים באיזור, לאחר ששינה את שמו מממנחותפ' ד'. פירוש השם אחנתון החדש, הוא המקודש לאל אתן (או כהן). אתן האל של גלגל החמה.

הבריה החדשה נקראת אחנתון (אל עמרנה), והוא מחליף את נואמון (תבא). המקדשים החדשניים שנבניהם הפולחן מתבצע אל מול השימוש החשופה – הוא אל מול האל אתן, גלגל החמה עצמה. יש נסיוון לבטל את שאר האלים ושמות נמחק מהמצבות.

באמונות המצרים מקובל שכאר המלך סוגד לאלים הוא מופיע בלבד, אז זה מופיע עם משפחתו בסגנון צייר אחר לחוטין. יש כאן התרחקות מהמסכימות הנוקשות של האמונות המצריות. קשה להגיד את זה נטරליות, ריאליות, או שהוא כזה. יש להם פתאות אוזניים גדולים, סנטריים מאוריכים, וכו'. לא ברור מה הם ניסו לחשיג.

נפרתיי אשטו ממש דומה לו בציורים, לא ברור למה.

כאשר אחנתון מת זכרו נמחק מאדמות מצרים, ארונו קדשו לא נמצא, עירנו נזנחה, והוא נמחק מרישומות המלכים המצרים.

נתבון בהמנון לאtan (שיר ההל) שנמצא על גבי קברו של אי (משהו אחריו תותאנחאמון) בנקרופוליס של אחנתון היא אל-אמRNA. ההמנון מהל את אתן, מציג אותו כבורה האדם, הנילוס, ומקרים, וטעון שהוא זה שמאפשר של שלטון אחנתון ונפרתיי.

קשה להבין מה היו יסודות האמונה של אחנתון וכמה היא שונה מהמערכת הדתית של מצרים. לפני ימיו של אחנתון מצרים נפלה לשושלת אורה, וייתכן שהוא שאל את עצמו האם האלים לא הגנו על מצרים. יתכן והוא מגיב לאמונה של מעוצמות שכנות (לדוגמה, מרדוך של השושלת הבבלית, או אל הסער של שושלת חתי).

יש חוקים שטוניים שהוא ניסה למנוע התחזקות של האל אמון המצרי.

אחנתון לא הנהיג מהפכה דתית. רק הוא ומשפחתו סגדו, שאר העם עשה מה שבא לו.

עוד לפני אחנתון התבבש רעיון המונאים במצרים, אל יחיד שהוא מקור כל הבראה (לדוגמה המייתולוגיה לש האל אמון), וכן ביטול המייתולוגיה.

מאפיין איקונוגרפ של מערכות מונוטאיסטיות הוא חוסר ייצוג איקוני של האל. זה לעיתים גם קורה במערכות פולטיאיסטיות. כך גם עם השימוש עם שתי ידיים קטנות של אחנתון.

סה"כ:

- דת אינקרופורטיבית – מכילה
- יצא מותו המערכת הקיימת ומציב עקרון אקסלוסיביות
- סוגד לאל אחד ומקרים פולחן לאל אחד
- מייצג אלטרנטיבה למערכת הקיימת
- מונוטאיסטי

פרOID חשוב שראה את אחנתון וזה בתורתו התחילה לבש אמונה מונוטאיסטיות. אין עדויות היסטוריות לזה.

12 נבונאייד וראשת האמונה בישראל

נבונאייד הוא מלך בבל האחרון והמלך המסופוטמי העצמאי האחרון. משמו אל נבו המהולל. הוא קידם את פולחן האל סין, אל הירח, על חשבון האל מרדוך. נבונאייד לא ביטל או מחק אלים אחרים כמו אחנתון, אלא קידש אל אחד מעל השאר – זה לא מונוטאיסום וזה לא פוליטאיום, אלא משחו באמצעות שקוראים לו הנוטאים – האמונה באל מרוי אחר לצד אלוהיות פחותות.

نبונאייד עלה לשטือน אחרי הפיכת חצר, ואדר-גופי אמו הגעה מעיר שבו הפולחן לשין היה חזק. היא השaira כתובות (שבבירור נכתבת אחרי מותה) בה היא מתחייבת את אמונהה שיש יכול את בבל מל רע.

עוד לפני נבונאייד היו מנסיו לקדם אל אחד מעל האלים האחרות. אפילו מרדוך בעצמו התחיל כל שולי – נבוכדנצר א' החיזר את פסל מרדוך הראשון לבבל, אחרי שהוא נחטף ע"י אובייבי בבל ב-1100 לפנה"ס. יש הטוענים שזה מה שהוביל לכטיבת האנומה אליש. האל אניל שעמד לפני כן בראש הפנתיאון נדחק הצידה. באופן דומה האל אשר התחיל כסותם האל של האל אשור, והפך לאל הלאומי של כל ממלכת אשור. כל זה, זו תוצאה של הנוטאים.

نبונאייד המשיך במגמות ההנוטיאיסטיות.

יש לציין שבאל השני האלים היו אלים של ערים ואיזוריים גיאוגרפיים, ורק באלו השני האלים הפכו להיות מייצגים של קבוצות אתניות –

בעל בפיניקיה, קוס באדום, כמוש במאוב, וסין בחרן.

שלtron סין הסטיטים ב מהירה אחרי שכורש מלך פרס צר על העיר, וכורש טוען שהוא זה שהיה אחראי לחידוש פולחן מרודך. הוא גם זה שאפשר מחדש את הפולחן בבית המקדש.

באופן כללי, קורש לא היה יוציא דופן. הרבה מלכים היו סובלניים כלפי אמונהות שונות משליהם. אומנם אהורה מזדא היה האל שכורש האמין בו, אך הוא לא כפה את פולחנו על אחרים.

ע"פ כתובות מסויימות, הכראה אלוהים היה האל האיזוריcano. הוא היה האל של ישראל, והוא עוד אלים במרחב הגיאוגרפי. היו אנחנו חושבים שאלהווים הוא אל יחיד בתוך מערכת מונוטאיסטי. בפועל, זה לא כך. יש בתנ"ך שירדים של מיתולוגיה של אלוהים נלחם בחיותם כמו באלווה אליש, ואף נלחם בבעל או בזואו. במצבה של המאה ה-8 לפנה"ס, כתוב שלא יש בת זוג בשם אשרת, והוא מוכך כאלווה מקומית של שומרון.

13 האפוס גילגמש

האפוס זהה עוסק במלך אורוכ. הוא מדבר על תקופה מיתולוגית בה האנשים היו לצד האלים, ואורוכ הייתה העיר המובילה. למלך אורוכ קראו גילגמש (ובילגמש בשומרית). אין עדות לגבי קיומו ההיסטורי. לתפישת המסופוטמיים, הוא מלך אחר המבול באורוכ. הוא מופיע לראשונה המלכים השומרית.

בבלדה לאיירומים מימי עבר, גילגמש מתואר כמו גיבור אגדתי. סביב דמותו היו אגדות ששופרו בשומרית. בסביבות 2000 לפנה"ס החלו להעלות אותן על הכתב בשומרית. האכדים ערכו את הכל לסיפור אחד בודד, והוא שונה מהגרסה בתשומרית. יש לו תמה מרכזית: גילגמש יצא למסעות לפיאור שלו, ומשנכח, למצוא את חייו הנצח.

האפוס נפתח בפניה לקורא: מי ראה עמוקים, יסודות הארץ? [מי] חכם בבל? הציפייה היא שהקורא יודע מי הוא גילגמש. גילגמש גיליה את הסוד לפני המבול בו האנשים והאלים היו ייחודי וشنנות האדם לא היו מוגבלות. לפי הסיפורים היה לו קשר עם אישתר, אלת האהבה, שנלחם בחומבה המפלצת. גילגמש עשה דיקטטורה נוראית, והאנשים תחתיו פנוים לאלים. אלו בוראים את אנקידו, יוצר פרא שמתטרועע עם החיים ואמור להיות עוזר כנגד גילגמש. קוראים לוונה בשם שמחה, שאנקידו שכב איתה 6 ימים ולילות. לאחר כן כל במות השודה ברחו ממנו, אך הוא קיבל הבנה ותבונה. הוא מבין מה היא הבושה ומשותש בבדים (וצביר משחה?). זכרו שהסיפור נתוע בחברה פוטריארכלית שלא מסוגלת לארה שמקיימת יחס מיין שלא עם בעל, ומכאן זונה. הזונה מסמלת את התרבות העירונית. היא זו שמאכילה את אנקידו בלחם ובירה, אותם לא הכיר.

ענקידו מגע לאורוכ ונלחם בגילגמש בדור קרב, בסופו גילגמש נלחם בחומבה לחיות חבריהם. גילגמש נלחם בחומבה לפאר את עצמו. גילגמש ואנקידו נצלחים להרוג את חומבה. במשמעותם הם פוגשים את אישתר אלת האהבה. גילגמש יודע שתאכלה היא הרגה ולכן היא שולחת נגדו אישתו שורשמי שלם מביסים.

ענקידו חולם בו האלים דנים אותו למוות כי הרג את חומבה שומר הערים, וזה הוא מת. גילגמש פטאום קולט כמה הוא אהב את אנקידו. גילגמש מבין שהחכים אינם נצחים ולכן הוא מוחפש את הנצח. הוא מוחפש את אתראחסיס, גיבור המבול, הייחיד שזכה לחיי הנצח. האחרון עונה לו שהוא צריך לא לישון שבעה כדי לזכות בחייו הנצח. וזה גילגמש נרדם. אונפישתי אומר לו שהוא צריך לצלול ולהשיג צמח מזר, שגילגמש אכן חצליח להשיג אך זה נגנב ממנו ע"י הנחש.

יש כאן סיפור אטיאולוגי – כיצד הנחש משיל ממנו את עורו שוב ושוב (ולכאורה חי לאין קץ)? גילגמש חוזר לאורוכ וمبין שמשמעותו לשווה. בסוף גילגמש חוזר על המילים מתחילה היצירה.

היצירה הייתה חלק מתוכנית הלימודים של הסופר הצעיר בתוכנית הלימודים. הכראה שגם בני משפחת המלוכה הכירו אותו, באופן דומה לסיפוריו של המלך ארטור שילד האצולה באירופה למדדו עליהם.

שחור פרץ, 2026

קובץ ב-TEX ווילר באמצעות תוכנה חופשית בלבד